

ATATÜRK DEVRİNDE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI *

Mehmet GÖNLÜBOL

Atatürk devrinde Türkiye'nin dış politikasını incelemek özellikle üç bakımdan önem taşımaktadır; (1) Atatürk devri özellikle millî mücadele, uzun bir geçmişe sahip bulunan bir devletin hayatının tehlikeye düştüğü, bir bakıma son bulduğu, çok kritik bir devredir. Türkiye'nin bu devredeki dış politikasını incelemek siyasî tarihimizin önemli bir konusunu teşkil etmektedir; (2) Son zamanlarda çeşitli eğilimli basın araçları, Atatürk ile ilgili bir çok konularda olduğu gibi, Atatürk'ün dış politikası hakkında da birbiriyle çelişme halinde olan çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşlerin hepsinin doğru olmasına şüphesiz imkân yoktur. Atatürk'ün dış politikası ile ilgili görüşlerde birlik olmaması, kanaatimizce, bu görüşlerin sözcülüğünü yapanların, iç politikadaki eğilimlerini dış politikaya aktarmak ve bu görüşlerini desteklemek için Atatürk'de kendilerine bir destek aramak çabasından ileri gelmektedir. Atatürk devrinde Türkiye'nin dış politikasını olaylara dayanan objektif bir tahlile tabi tutmak bu bakımdan da faydalıdır; (3) Bugün dış politikamıza hâkim olan ülkelerin temelleri Atatürk devrinde, bizzat Atatürk tarafından atılmıştır; Türkiye'nin bu devirdeki dış politikasını incelemek, bugünkü dış politikamızın esaslarını göstermesi bakımından da önemlidir.

Biz Atatürk devrinde Türkiye'nin dış politikasını başlıca iki kısımda toplamaya çalışacağız. Birinci kısımda Atatürk devrinde Türk dış politikası ile ilgili olayları özetliyeceğiz. İkinci kısımda da, bu devre içinde, başta Atatürk olmak üzere, Tür-

* Bu çalışma Robert Kolej Talebe Cemiyeti tarafından tertiplenen «Atatürk» konulu konferanslar serisi için hazırlanmıştır.

kiye'nin dış politikasını idare eden Türk liderlerinin bu olaylarla ilgili davranışlarına hâkim olan fikirleri araştırmaya ve bundan bazı sonuçlara varmaya çalışacağız.

1. Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası ile İlgili Olaylar :

Atatürk devrinde Türkiye'nin dış politikası ile ilgili olayları, mahiyetleri itibariyle birbirinden tamamen ayrı olan iki devreye ayırarak incelemek lâzımdır : (1) Millî Mücadele devri; (2) Lausanne Andlaşması ile kapanan millî mücadele devrinden, 1938 yılında Atatürk'ün ölümüne kadar geçen devir.

Bu iki devrede Türkiye'nin dış politikası olaylarını incelemeye geçmeden önce şunu belirtelim ki, millî mücadele sırasında Türkiye'nin dış politikası, 23 Nisan 1920 de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile sıkı istişarede bulunmak suretiyle, bizzat Mustafa Kemâl tarafından idare edilmiştir. Lausanne Konferansı sırasında Meclis sık sık gizli toplantılar yapmış ve görüşmeleri yakından izlemiştir. Yeni Türkiye ancak Lausanne'dan sonra Dışişleri Bakanlığını teşkilâtlandırabilmiştir. Lausanne'dan sonraki devrede Türkiyenin dış politikasının başlıca mimarları, başta Mustafa Kemâl (Atatürk) olmak üzere, Başvekil İsmet Paşa (İnönü) ve 1925 den 1938 e kadar Dışişleri Bakanlığı yapan Tefik Rüşti (Aras)'dır. Ancak, belirtmek lâzımdır ki, Atatürk devrinde Türkiye'nin dış politikasının ana hedefleri daima bizzat Atatürk tarafından tespit edilmiştir.

1. Millî Mücadele Devri :

Avrupa'nın sanayi inkilâbına dayanan askerî üstünlüğü ve milliyetçi akımlarla beslenen sosyal yapısı karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yaşayamayacağı Birinci Cihan Savaşından çok önce belli olmuştu. On - dokuzuncu yüzyılda bazı Osmanlı Sultanlarının islahat hareketi, imparatorluğu dağılmaktan kurtaramamıştı. Jön Türklerin yanlış bir hesapla İmparatorluğu, Almanya tarafında Birinci Cihan Savaşına sürüklemeleri, İmparatorluğun can çekişme süresini azaltmıştır. Harpten mağlûp çıkan Osmanlı Devletinin ülkesi, sırf Türk

halkının yaşadığı çok küçük bir kısım dışında, düşman devletleri tarafından tamamen taksim ve işgal edilmişti.

Mütareke ile barış andlaşmasının hazırlanması arasında iki yıla yakın bir sürenin geçmesi, Anadolu'da Mustafa Kemâl'in liderliğinde bir mukavemet kuvvetinin hazırlanmasını mümkün kılmıştı. Memleketin bir çok yerlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ordu tarafından da desteklenmiş ve Birinci Cihan Savaşının mağlûp olmayan ender kumandanlarından biri olan Mustafa Kemâl'in liderliğinde toplanmıştı.

Millî mücadele hareketi Mustafa Kemâl'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması üzerine başlamıştır. Bundan sonra, Mustafa Kemâl, Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Temmuz-Ağustos aylarında Erzurum'da tertiplediği kongrede başkanlık etmiş ve Eylül ayında da Sivas'da bir kongre toplamıştır. Önce Erzurum'da kabul edilen, sonradan Sivas'da genişletilen ve nihayet 28 Ocak 1920'de İstanbul'da Mebusan Meclisi tarafından tasvip edilen kararlar Misakı Millî adını almıştır. Misakı Millî'de tespit edilen esaslar yalnız millî mücadele yıllarında değil, bugün bile Türkiye'nin dış politikasının temelini teşkil etmektedir. Bir giriş kısmından başka 6 maddeden ibaret olan bu kısa vesikada dış politika ile ilgili esaslar şöyle tesbit edilmiştir: Mondros Mütarekesinde tespit edilen hudut hattının içinde ve dışında kalan «Osmanlı-İslâm» çoğunluğu ile meskûn yerler ayrılmaz bir bütün teşkil etmektedir; bu hattın dışında kalan Arap ekseriyeti ile meskûn yerlerin mukadderatı, bu ülkeler halkının serbest oyu ile tâyin edilecektir. (Madde 1); Müttefik devletlerle yapılan andlaşmalar gereğince azınlıkların hakları korunacak, fakat, civar ülkelerde kalan Müslüman halk da aynı haklardan faydalanacaktır (Madde 5); siyasî, iktisadî, malî, adlî ve diğer alanlarda gelişmeyi durdurabilecek her türlü engeller ortadan kaldırılacaktır (Madde 6).

Müttefik devletlere karşı Türk milletinin direneceğini gösteren Misakı Millî, bu devletlerle işbirliği yapan Sultana da bir darbe indiriyordu. Misakı Millî Osmanlı gelenekleri ile bağların kesildiğini ifade ediyordu. İslâm dünyasının liderliğini yapmak iddiasında bulunan çok-milletli bir imparatorluk yerine, çok daha müteccanis bir millî devlet kurulacaktı. Yeni Türkiye'nin kuvveti de burada idi.

Misakı Millînin kabulünden sonra Müttefik Mevletler millî hareketi önlemek ve hazırlanmakta olan barış şartlarını kolayca kabul ettirebilmek için 16 Mart 1920 de İstanbul'u resmen işgal ettiler, milliyetçi tanınan gençleri tevkif ederek Malta'ya gönderdiler ve Mebuslar Meclisini kapattırdılar.

Misakı Millînin koymuş olduğu esaslar dahilinde millî bağımsızlık mücadelesi başladıktan az sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kurulmuş (23 Nisan 1920) ve Anadolu'nun, Müttefiklerin ve Yunanlıların işgali altında bulunmayan kısımlarını idareye başlamıştır. Osmanlı Devleti temsilcilerine Paris'te 11 Mayıs 1920 de tevdi edilen Sèvres Barış Andlaşmasını, Millî Hükûmet kabul etmeyeceğini bildirmişti. Sèvres Andlaşması yalnız Osmanlı ülkesini değil, Türk ülkesini de parçalamış ve İstanbul Hükûmetini bir sömürge hükûmeti durumuna getirmişti.

Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Vekiller Heyetinin 5 Mayıs'ta yaptığı ilk toplantıda karşılaştığı en önemli meselelerden biri, Müttefiklere ve Yunanlılara karşı girişilecek mücadelede yalnız kalınmamasını temin idi. O sırada emperyalizmi ve gizli emperyalist anlaşmaları şiddetle tenkit eden Sovyet Hükûmeti de, Türkiye gibi Batılı Devletlerin tehdidi altında bulunuyordu. Bu yüzden Ankara Hükûmeti en tabii müttefik olarak Sovyetler Birliğini seçmişti. Sovyetlerin dostluğunu sağlamak ve mümkün olduğu takdirde bu devlet ile bir ittifak andlaşması yapmak maksadıyla Ankara Hükûmeti 11 Mayıs 1920 de (Bab-ı Âli temsilcilerine Sèvres Andlaşmasının metninin tevdi edildiği gün) Moskova'ya bir temsilci heyeti gönderdi. Heyet Reisi Hariciye Vekili Bekir Sami Bey idi; heyet arasında İktisat Vekili Yusuf Kemâl Bey (Tengirşek) de bulunuyordu. Heyetin ilk amacı kısmen Doğu cephesinin yükünü hafifletmeye çalışmak, kısmen de Sovyetlerden malzeme yardımı sağlamak idi.

Sovyetlerle yapılan Moskova görüşmeleri kolay gelişmemiş ve aylarca devam etmiştir. Sovyetler, Türkiye'deki milliyetçi hareketin kuvvetini tahmin edememişler ve mümkün olduğu takdirde mahiyetini değiştirmek için gayret sarfetmişlerdir. Türk heyetinin Moskova'da bulunduğu sırada, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu içinde Millet-i Sadıka diye bilinen Ermeniler, Sovyetlerin yardımı ile Anadolunun kuzey

doğu bölgesini işgale teşebbüs etmişlerdir. Ancak, Kâzım Karabekir kumandasındaki kuvvetler tarafından yenilgeye uğratılmaları üzerine, Ermeniler 2 Aralık 1920 de Gümrü (Alexandropol) andlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardır. Ermenilere karşı kazanılan zafer yeni Türkiye devletinin ilk önemli askeri zaferi, Gümrü Andlaşması da bu devletin taraf olduğu ilk milletlerarası andlaşma idi. Diğer taraftan ,Batı cephesinde, bütün Anadolu'yu işgal etmek teşebbüsüne girişen Yunanlılar, 9-10 Ocak 1921 tarihinde, I. İnönü savaşında, ilk defa yenilgeye uğratılmışlardı. Doğu ve Batı cephelerinde kazanılan bu zaferler, Sovyetlerle yapılan görüşmelerin olumlu bir sonuca varmasını kolaylaştırmıştır. Bunun bir sonucu olarak, iki devlet arasında, Türk heyeti Moskova'ya varduktan sekiz ay sonra (Türk heyetinin Moskova seyahati iki ay kadar sürmüştür), 16 Mart 1921 de, bir dostluk andlaşması imzalanmıştır. Diğer taraftan, Anadolu'daki milliyetçi hareketin bir komünist harekete çevrilmesi için Sovyetlerin giriştiği teşebbüsler de sonuç vermemiştir.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında uzun bir dostluk süresi açan bu vesikada iki devletin girişmiş buldukları mücadelede çıkar birliği bulunduğu belirtilmekte ve taraflar kendilerine zorla kabul ettirilecek hiç bir milletlerarası vesikayı tanımamayı taahhüt etmekteydiler. Bundan başka, Andlaşmada, Sovyetler Birliği Misakı Millî hudutlarını tanımakta, Doğu milletlerinin kurtuluş hareketi ile Rus halkının «yeni bir tarzı içtimai tesisine matuf mücadelesi» arasında benzerlik bulunduğu müşahede edilmekte ve her milletin kendi mukadderatını tâyinde serbest olması esası teyid edilmekteydi.

Andlaşmada, boğazlar rejiminin Karadeniz devletleri tarafından tesbit edileceği kabul ediliyordu. Rus Çarlık Hükümeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında aktedilmiş bütün andlaşmalar feshedilmiş ve Sovyetler Çarlık devrinden kalma bütün alacaklarından ve kapitülasyonlarla tesbit edilen haklarından sarfı nazar etmişlerdir.

Yeni Türkiye Devletinin Sovyetler Birliği ile iyi münasebet kurması, Batılı Devletlere karşı mücadelesini kolaylaştırmıştır. Batıda ilk Türk zaferi olan İnönü savaşı, Müttefik devletlerin Sèvres Andlaşması hükümlerini uygulamakta güç-

lüklerle karşılaşacaklarını ortaya koymuştu. Bunun üzerine, Müttefikler askeri alanda elde edemediklerini, diplomasi yolu ile elde etmek teşebbüsünde bulunmuşlar ve Londra'da Türk ve Yunan temsilcilerinin de katılacakları bir konferans tertip etmişlerdir. Başlangıçta Konferansta Türkiye'yi İstanbul Hükümetinin temsil etmesi düşünülmüş ve Ankara Hükümeti dolayısıyla davet edilmişti. Ancak, Mustafa Kemâl'in, Ankara Hükümetinin, Türkiye'nin egemenlik ve eşitlik haklarına saygı gösterilerek resmen davet edilmesi şartıyla Konferansa katılabileceğini bildirmesi üzerine, Ankara Hükümeti, İtalyan Hükümetinin aracılığı ile Konferansa davet edilmiştir. 1921 yılının Şubat ve Mart aylarında toplanan Konferansa Ankara'dan Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, İstanbul'dan da Sadrazam Tevfik Paşa katıldılar; fakat görüşmeleri Türkiye adına Ankara temsilcisi yapmıştır. Bununla beraber, müttefiklerin ve Yunanlıların Türkiye üzerindeki emellerinden vazgeçmek niyetinde olmadıkları anlaşılınca, Konferans başarılı bir çalışma yapamadan dağılmıştır .

Londra Konferansının olumsuz sonuçlanması üzerine Yunanlılar diplomasi yolu ile elde edemediklerini savaş meydanlarındaki zaferleri ile elde etmek için yeni teşebbüslerde bulunmuşlar fakat, Mart 1921 de II. İnönü Savaşında tekrar yenilgiye uğratılmışlardır. Nihayet, Yunanlılar 10 Temmuzda Sakarya bölgesinde son taarruz hamlelerini yapmışlardır. Müttefik devletler arasında görüş ayrılıklarına sebep olan bu taarruz karşısında Büyük Devletler 10 Ağustosta Türk-Yunan harbinde tarafsız olduklarını ilân etmişlerdir. 23 Ağustos ile 13 Eylül arasında devam eden ve Sakarya Muharebeleri diye bilinen kanlı çarpışmalar Türk ordusunun zaferi ile sonuçlanmıştır.

Batı cephesinde Türk ordusunun zaferleri, Ankara Hükümetinin siyasî alanda da başarılar kazanılmasına yol açmıştır. Batı Anadolu'da Yunan hareketini desteklemekte tereddüt gösteren Fransa, II. İnönü zaferinden sonra, Ankara Hükümeti ile bir andlaşma akdi teşebbüsünde bulunmuş ve Haziran 1921 de Franklin Bouillon'nu temsilci olarak Ankara'ya göndermiştir. Fransız temsilcisi ile görüşmeleri bizzat Mustafa Kemâl yapmıştır. Bu görüşmeler hakkında Mustafa Kemâl tarafından 1927 de verilen Nutukta yapılan açıklama,

yalnız Fransızlarla olan münasebeti değil, aynı zamanda millî mücadele hedeflerini ve amaçlarını iyi belirtmesi bakımından da önemli olduğu için, bu açıklamaların bazı kısımlarının aynen verilmesi faydalı görülmüştür.

... 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya muvasalat eden Müsyü Franklen Buyyon ile Hariciye Vekili Yusuf Kemâl bey ve Fevzi Paşa Hazretlerinin huzurunda bizzat iki hafta kadar müzakeratta bulundum.

... Müzakeratımıza bir noktai hareket tâyini lüzumundan bahsederek müdavelei efkâra başladık. Ben, bizim için noktai hareketin Misakı Millî muhteviyatı olduğu esasını vazettim.

Müsyü Franklen Buyyon prensipler üzerinde münakaşa etmenin müşkülâtını dermeyan ederek, Sevr Muahedesinin bir emrivaki olarak mevcut olduğunu söyledikten sonra, Londra'da Bekir Sami beyle Müsyü Briyan'ın yaptıkları itilâfnameyi esas ittihaz etmek ve bu itilâfname muhteviyatının, Misakı Millîye muhalif olan noktaları üzerinde, münakaşada bulunmak münasip olacağı mütalâasını serdetti. Bu teklifinde haklı olduğunu teyiden, Londraya giden murahhaslarımızın Misakı Millîden bahsetmediklerini ve Misakı Millînin ve hareketi millîyenin değil Avrupa'da, henüz İstanbul'da bile takdir edilmemiş olduğunu zikretti.

Ben, verdiğim cevaplarda dedim ki: «Eski Osmanlı İmparatorluğundan yeni bir Türkiye devleti vücuda gelmiştir. Bunu tanımak lazımdır. Bu yeni Türkiye, her müstakil millet gibi hukukunu tanıttacaktır. Sevr Muahedesini, Türk milleti için o kadar meşum bir idam kararnamesidir ki, onun bir dost ağzından çıkmamasını talep ederiz. Bu mükâlememiz esnasında dahi Sevr Muahedesini telâffuz etmek istemem. Sevr Muahedesini dimağından çıkarmıyan milletlerle, itimat esasına müstenit muamelâta girişemeyiz. Bizim nazarımızda böyle bir muahede yoktur. Londra'ya giden Heyeti Murahhasımız Reisi, bundan bahsetmemiş ise verdiğimiz talimat ve selâhiyet dairesinde hareket etmemiş demektir...»¹

¹ Londra Konferansında Ankara Hükümetini temsil eden heyetin başkanı Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, Konferans sırasında, barış görüşmeleri dışında, İngiltere, Fransa ve İtalya ile bazı anlaşmalar imzalamıştır. Müttefik Devletlere geniş haklar ve yetkiler tanıyan bu anlaşmalar Ankara Hükümetince tasdik edilmemiştir. Bkz.: Mustafa Kemâl, Nutuk, C. II, 1920-1927, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, ss. 110 vd.; Ayrıca bkz.: Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, İstanbul, 1934, ss. 82 vd. Londra konferansından sonra Bekir Sami Bey Hariciye Vekilliğinden çekilmiş, yerine Yusuf Kemâl Bey (Tengirşek) tayin edilmiştir.

Nihayet, uzun müzakere ve münakaşalardan sonra, Müs-yü Franklen Buyyon, evvelâ Misakı Milliyi okuyup anladıktan sonra görölmek üzere, müzakerenin tehirini teklif etti. On-dan sonra Misakı Millînin maddeleri baştan nihayete kadar birer birer okunarak müzakere ve münakaşaya devam olundu. En çok tevakkuf olunan nokta; kapitülasyonların lâğvını, istiklâli tammımızı talep eden madde üzerinde vuku buldu. Müs-yü Franklen Buyyon, bu mesailin şayanı tetkik ve teem-mül olduğunu dermeyan etti. Ben, bu noktaya cevap verdim. Söylediklerimin hülâsası, şu idi: «İstiklâli tam, bizim bugün, deruhte ettiğimiz vazifenin ruhu aslisidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bu vazifeyi deruh-te ederken, kabiliyeti tatbikiyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük; Fakat binnetice hasıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda, muvaffak olabileceğimize dairdir... Âlim, cahil bilâ-istisna, tekmil efradı milletimiz, belki içinde mündemîç müş-kûlatı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta et-rafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya ka-rar vermiştir. O nokta; istiklâli tammımızın temini ve idame-sidir.

İstiklâli tam, denildiği zaman, bittabi siyâsî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harsî ve ilâ... her hususta istiklâli tam ve serbes-tî tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâl-den mahrumiyet, millet ve memleketin, manayî hakikisile bü-tün istiklâlinden mahrumiyeti demektir.

Biz, bunu temin ve istihsal etmeden sulh ve sükûna maz-har olacağımız kanaatinde değiliz...»

Müs-yü Franklen Buyyon; bu beyanatın karşısında, ciddi ve samimi olarak mülâhazat ve mütaleatta bulundu. Ve en nihayet bunun zaman meselesi olduğu kanaatini izhar etti.

Efendiler, Müs-yü Franklen Buyyon ile mühim ve tâli me-sail üzerinde günlerce müdavelei efkârda bulunduk. Netice olarak birbirimizi fikirlerle, hislerle, mesleklerle anlamak müyesser oldu zannederim. Fakat, Fransa Hükümetile Türk Hükümeti Milliyesi arasında, kat'i itilâf noktaları tesbit edebilme için biraz daha zamanın geçmesi zaruri oldu. Neye intizar olunuyordu? İhtimal ki, Türk mevcudiyeti milliyesi-nin Birinci ve İkinci İnönüden sonra daha büyücek bir eser-le teyid edilmiş olmasına: ... Filhakika, Müs-yü Franklen Buy-yon'un kararı kat'îye iktiran ettirip imza eylediği Ankara İti-lâfnamesi, Sakarya Melhamei Kübrasından 37 gün sonra, ar-zetmiş olduğum gibi, 20 Teşrinievvel 1921 de vücut bulmuş bir vesikadır.

Bu itilâfname ile, siyâsî, iktisadî, askerî ilâ... hiçbir hu-susta istiklâlimizden hiçbir şey feda etmeksizin eczayı vatani-

mızın kıymetli parçalarını işgalden tahlis olduk. Bu itilâfna-
me ile amali milliyemiz ilk defa düveli garbiyeden biri tara-
fından, tasdik ve ifade edilmiş oldu.²

Sakarya Zaferinden sonra Fransa ile Ankara'da 20 Ekim 1921 de yapılan andlaşma, aslında bir barış andlaşması ma-
hiyetinde idi. Bu Andlaşma ile Fransa işgal etmiş bulunduğu
Güney Anadolu bölgesini terketmeyi kabul ediyordu. Yalnız,
ayrı bir idarî muhtariyeti haiz olmak ve Türk kültürünün ge-
lişmesine yardım edecek teşkilâttan faydalanmak, Türkçe de
resmi dillerden biri sayılmak kaydı ile (madde 7) İskenderun
Sancağı Fransa'ya terkediliyordu. Misakı Millî hudutları için-
de kaldığı halde, İskenderun Sancağı'nın Suriye Mandası hu-
dutları içine katılması, Türkiye için önemli bir fedakârlık idi:
fakat, Fransa ile anlaşma pahasına Ankara Hükûmeti bu feda-
kârlığa katlanmak kararını vermişti. Bu kayıp, 1939 yılında
Hatay'ın anavatanına katılması ile telâfi edilmiştir.

Ankara Andlaşması o zaman için önemli bir siyasî başa-
rıydı; bu Andlaşma ile Ankara Hükûmeti Doğu meselesinden
sonra güney meselesini de halletmiş oluyordu. Ankara And-
laşması Müttefikler arasındaki tesanütü de bozmuş, Fransa
ile İngiltere arasında çatışmalara sebep olmuştur.

Sakarya zaferinden sonra Müttefikler, Türkiye ile ken-
di şartlarıyla bir barış teklifinde bulunmuşlar, fakat bu
teklif Mustafa Kemâl tarafından reddedilmiştir. Türkiye için
Misakı Millînin kuvvet yolu ile gerçekleştirilmesinden başka
yol kalmamıştı. Batıda 26 Ağustos 1922 de başlayan Büyük
Taarruz, 9 Eylülde İzmir'in Türk orduları tarafından işgali ile
sonuçlanmıştı. Bundan sonra, İngilizlerin işgali altında bulu-
nan Boğazlar bölgesinin işgalden kurtarılması için bu devlet
ile harp etmek tehlikesi belirmiş ise de, İngiltere müttefiklerin-
den ve Dominyonlarından yardım alamayınca, Türkiye ile 11
Ekim 1922 de Mudanya Mütarekesini imzalamak durumunda
kalmıştır. Mudanya Mütarekesi İngilizler için diplomatik bir
yenilgi sayılmış, bu yüzden de İngiliz Başbakanı Lloyd Geor-
ge istifa etmiştir.

² Mustafa Kemâl, Nutuk, op. cit., c. II, ss. 135-138.

Türkiye bakımından Birinci Cihan Savaşı Lausanne Konferansı ve bu Konferans sonunda imzalanan Lausanne Andlaşması ile, fiilen yıkılmış bulunan Osmanlı Devletinin yerine yeni bir Türkiye devletinin kurulmuş olduğu milletlerarası alanda da kabul edilmiş oluyordu. Konferansa katılan Türk temsilcilerinin hedefi, Misakı Millîde kabul edilen sınırlar içinde kendi kaderine hâkim, bağımsız bir devletin kurulmasını sağlamak idi. Bu hedef oldukça mahdut olmakla beraber, rijit bir şekilde sınırlanmıştı.

Lausanne Konferansı 20 Kasım 1922 de başlamış, Batılı Devletler tarafından ileri sürülen bazı şartların temsilcileri tarafından kabul edilmemesi üzerine çalışmalarına iki buçuk ay kadar ara vermiş, nihayet 24 Temmuz 1923 de barış andlaşmasının imzalanması ile son bulmuştur. Konferansta Türkiye'yi, Hariciye Vekilliğine tâyin edilmiş bulunan Batı cephesinin başarılı Kumandanı İsmet Paşa (İnönü) başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. Mustafa Kemâl Konferansa katılmamakla beraber, Konferansın çalışmalarını yakından izlemiş ve Türk temsilcilerine gerekli direktifleri vermiştir. Diğer Türk temsilcileri arasında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Rıza Nur Bey, sabık Vekillerden Trabzon Mebusu Hasan Bey ve oldukça kalabalık bir müşavirler heyeti bulunuyordu. Türkiye karşısında Konferansa katılan devletler şunlardı: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya. Sovyetler Birliği, Müttefiklerle eşit şartlarla Konferansa katılmak istemiş ise de, yalnız Boğazlarla ilgili görüşmelere davet edilmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliğinin diğer devletlerle eşit şartlarla Konferansa davet edilmesini savunmuş, fakat görüşünü kabul ettirememiştir. Amerika Birleşik Devletleri Konferansa gözlemci göndermiş, Bulgaristan ise Ege Denizinde bir mahreci bulunması meselesi konuşulduğu vakit temsilci bulundurmamıştır.

Konferansta Müttefik devletler arasında çıkar çatışmaları belirlediği halde, bu devletler Türkiye'nin karşısına bir cephe halinde çıkabilmişlerdir. Konferansta ele alınan en önemli meselelerden biri yeni Türkiye'nin hudutları meselesi idi. Bununla beraber, bu meselenin halli beklenildiği kadar zor olmamıştır. Sovyetler Birliği ve Suriye ile hudut hattı Moskova ve Ankara andlaşmaları ile çizilmiş olduğu için, bu bölgelerde

hudut hattının tespiti Konferansta önemli bir mesele olarak belirmemiştir. Türkiye ile, İngiltere'nin Mandası altına konulmuş bulunan Irak arasında hudut hattının tespiti görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. İngiltere Musul'un Irak Mandasına dahil bulunduğunu iddia etmiştir. Neticede, Musul meselesinin halli Lausanne'dan sonraya bırakılmıştır. Musul konusunda Türkiye ile İngiltere arasında yapılan görüşmeler olumlu bir sonuç vermezse, mesele Milletler Cemiyetine getirilecekti. Avrupa'da Türkiye 1913 hudut hattı üzerinde ısrar etmiş, Batı Trakya için de plebisit yapılmasını talep etmiştir. Müttefikler tarafından desteklenen Yunanistan ise, 1915 sınırının esas olarak alınmasını istemiştir. Konferansta görüşülen önemli konulardan biri de Boğazların statüsü meselesi idi. Türkiye'den başka bu mesele ile en fazla ilgilenen devletler İngiltere ve Sovyetler Birliği idi. Sovyetler Boğazların Türk egemenliğine tabi kılınmasını savunmuşlar ve harp gemilerine boğazların kapatılmasını istemişlerdir. İngiltere ise harp gemilerinin boğazlardan kayıtsız şartsız geçmesini savunmuştur. Neticede boğazlar bölgesinin silâhtan tecrit edilmesi ve Karadeniz'deki en kuvvetli donanmadan (Sovyet donanmasından) fazla olmamak kaydı ile ,barış zamanında Karadenize harp gemilerinin serbestçe geçebilmesi esası kabul edilmiştir. Konferansta Fransa'nın en fazla meşgul olduğu mesele Osmanlı borçlarının tasfiyesi meselesi idi; ancak, bu konuda da tam bir anlaşmaya varmak mümkün olamamış ve meselenin halli Konferanstan sonraya bırakılmıştır. İtalya'nın ilgisi On-iki Ada üzerinde toplanmıştı. Her üç Batılı devlet kapitülasyon sisteminin devamında ısrar etmişlerdir; kapitülasyonlar meselesi, Konferansın karşılaştığı en çetin meselelerden biri olmuştur. Neticede, kapitülasyonların her nevi tamamen kaldırılmıştır.

Böylece, Lausanne Konferansında, Misakı Millide tespit edilen esasların büyük çoğunluğu gerçekleşmiş oluyordu.

2. Lausanne'dan Sonraki Devir :

Lausanne'dan sonra yeni Türkiye'nin dış politikasının başlıca amacı, büyük fedakârlıklarla elde edilen memleketin bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak olmuştur. Türkiye Avrupa'da ve milletlerarası camiada gerçek yerini Lausanne'dan

sonra giriştiği reform ve kalkınma hareketleri ve barışçı dış politikası sayesinde kazanmıştır.

Türkiye'nin barışçı dış politika izlemek için sarfettiği gayretler zaman zaman bazı engellerle karşılaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında kapitülasyon rejimine alışmış bulunan Avrupa devletleri, yeni Türkiye Devleti ile tam eşitlik ve bağımsızlığa dayanan esaslar dahilinde münasebetlerde bulunmakta güçlük çekmişlerdir; bu devletler, zaman zaman Türkiye'nin iç işlerine karışmak teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Örneğin, Lausanne'dan sonra Avrupa Devletleri, Türkiye'nin Hükümet merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya naklini protesto maksadıyla, büyük elçiliklerini Ankara'ya göndermek istememişler, fakat, Türk Hükümetinin mukavemeti karşısında bundan vazgeçmişlerdir. Fransız mekteplerinde tarih ve coğrafya derslerinin Türkçe okutulması meselesi Fransa ile, yabancı memleketlerde din dersi verilmesi meselesi Amerika Birleşik Devletleri ile çatışmalara sebep olmuştur. Diğer taraftan, İstanbul Patrikhanesine mübadil bir Rum'un tâyin edilmesi teşebbüsü Yunanistan'la, Boğazlar Komisyonunun özel bir bayrağı bulunması meselesi de Batılı devletlerle bazı anlaşmazlıkların çıkmasına yol açmıştır.

Fakat, Lausanne'dan sonra Türkiye'yi en fazla meşgul eden dış olay, İngiltere ile Musul meselesinin halli üzerindeki uyuşmazlık olmuştur. Lausanne Andlaşması gereğince (madde 3, fıkra 2) Musul meselesi dokuz ay içinde taraflarca çözülmese, Milletler Cemiyeti Meclisine havale edilecekti. Nitekim, 19 Mayıs 1924 de İngiltere ile Türkiye arasında İstanbulda başlıyan görüşmeler olumlu bir sonuç vermeyince, mesele Milletler Cemiyetine getirilmiştir. İngiltere, esas itibariyle Birinci Cihan Savaşında galip gelen devletlerin bir teşkilâtı olan Milletler Cemiyetinin en nüfuzlu üyesi olduğu halde, Türkiye o tarihte bu Teşkilâtın bir üyesi dahi değildi. İngiltere Cemiyet içindeki prestiji ve nüfuzu sayesinde Cemiyet Meclisinden Musul hakkında kendi lehine bir karar çıkarmayı başarabilmiştir; bu organ Musul'un, İngiltere'nin Mandası altında bulunan Irak'a bırakılmasını kararlaştırmıştır. İngiltere ile 5 Haziran 1926 da Ankara'da yapılan bir andlaşma ile, Türkiye Milletler Cemiyeti'nin kararına uyarak Musul'un Irak'a bırakılmasını kabul etmiştir.

Milli Mücadele sırasında Batılı devletlerin, özellikle İngilterenin, teşviki ile Türk ülkesi üzerinde bir imparatorluk kurmak emeline kapılan Yunanistan ile münasebetler bir müddet Anadolu'daki kanlı savaşların etkisi altında kalmıştır. Lausanne Andlaşması iki devlet arasındaki bütün meseleleri de çözmemiştir. Bu meselelerin başında azınlıkların mübadelesi bulunuyordu. Lausanne Andlaşması gereğince, İstanbul şehri dışında Türk ülkesi üzerinde yaşayan Rumlarla, Batı Trakya dışında Yunan ülkesinde yaşayan Türk asıllı kimse-leri mübadeleye tabi tutulacaklardı. Mübadele Andlaşması-nın uygulanmasından doğan güçlükler, bir süre için, iki devlet arasındaki münasebetlerin düzelmesine engel olmuştur.

On-iki Adayı alması üzerine Türkiye ile komşu duruma ge-len İtalya'nın Anadolu üzerindeki emelleri, Lausanne'dan sonra da devam etmiştir. İtalya'nın Musul uyuşmazlığından faydalanarak Antalya bölgesini işgal teşebbüsünde bulunacağı söylentileri dahi ortaya çıkmıştı. Ancak, Musul uyuşmazlığı-nın çözülmesinden sonra bu devlet ile münasebetler de düzelmiş ve İtalya, 1928 de, Doğu Akdeniz bölgesinde Yunanistan ve Türkiye'yi de içine alan bir ittifak sistemi kurmak teşebbüsünde bulunmuştur. İtalyan diplomatları bunun gerçekleştirilmesi için Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetleri geliştirmeye çalışmışlardır. Ancak, üçlü bir ittifak yapmak mümkün olamayınca, İtalya 1928 de, Türkiye ve Yunanistan ile ayrı ayrı tarafsızlık ve saldırmazlık andlaşmaları imzalamıştır. İtalya'nın bu teşebbüsü, Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetlerin gelişmesine de yardım etmiş ve iki devlet arasında 10 Haziran 1930 da, mübadele ile ilgili meseleleri halleden bir anlaşmanın yapılmasını mümkün kılmıştır. Yunan Başbakanı Venizelos, Ekim 1930 da Türkiye'yi ziyaret etmiş ve iki devlet arasında dostluk ve uyuşmazlıkların başşçı yollardan çözülmesi hakkında bir protokol imzalanmıştır. Böylece, Türk-Yunan münasebetlerinde, 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile başlayan yüz yıllık bir devre kapanmış, iki devlet arasındaki münasebetlerde, Ege uyuşmazlığı çıkıncaya kadar devam eden yeni bir devre açılmıştır.

Türkiye Lausanne'dan sonra bir çok devletle iyi münasebetler kurmaya muvaffak olduğu halde, en iyi münasebet-

te bulunduğu devlet Sovyetler Birliği olmakta devam etmiştir. Musul meselesinin İngiltere lehine halledilmesi, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yeniden bir yakınlaşma sebebi teşkil etmiştir. Bunun bir sonucu olarak, 17 Aralık 1925 de, yani Milletler Cemiyetinin Musul meselesinde Türkiye aleyhine karar verildiği tarihten bir gün sonra, iki devlet arasında Paris'te bir saldırmazlık paktı imzalandı. Bundan sonra yapılan ticaret andlaşmaları Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ticaret hacmini daha önce görülmemiş seviyeye yükselmiştir.

Sovyetler Birliği ile genel olarak iyi münasebetlerin devam etmesine rağmen, 1928 yılından sonra Türkiye'nin Batılı devletlerle münasebetlerini düzeltmeye başlaması, Sovyetler Birliğini, Türkiye'nin dostane münasebetlerde bulunduğu tek Büyük Devlet olmaktan çıkarmıştır; bundan sonra iki devlet arasındaki münasebetler daha fazla gelişmediği gibi, bir miktar bozulmuştur. Türkiye'nin 1932 de Milletler Cemiyetine girmesi, Batı ile iyi münasebetlerin gelişmesini hızlandırmıştır.

Lausanne'dan sonra Türkiyenin dış politikası, genel olarak milletlerarası münasebetlerin, özellikle Avrupa devletleri arasındaki münasebetlerin ışığı altında incelenince, şöyle bir durum gösteriyordu; Avrupa devletleri, Birinci Cihan Savaşından kısa bir süre sonra, Versailles ve diğer barış andlaşmaları ile kurulan düzeni, yani **status quo**'yu, devam ettirmek isteyenler ve bu düzenden memnun olmayanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaya başlamışlardı. Birinci guruba dahil olan devletlerin en önemlileri, Birinci Cihan Savaşından galip çıkan İngiltere ve Fransa idi. **Status quo**'nun değiştirilmesini isteyenler ise, bu savaştan mağlup çıkan Almanya ile, bu savaştan galip çıkmasına rağmen tatmin edilmemiş olan İtalya idi. Ayrıca İtalya ve Almanya'da faşist ve nazi idarelerinin iktidara geçmesi, iki grup arasında harbi mukadder kılmiştı. Bu guruplaşma karşısında Türkiye'nin dış politikasına verilecek istikmet, muhtemel bir çatışma karşısında Türkiye'nin davranışını tâyin edecek mahiyette idi.

Birinci Cihan Savaşından sonra galip devletlerin insafsızca hareketleri sonunda ülkesinin hemen hemen tamamı paylaşılarak bir sömürge statüsüne indirilen ve bir çok hak-

sız muamelelere maruz kalan Türkiye'nin davranışı, mağlûp devletler arasında özel bir yer işgal etmektedir. Hissî sebeplerin etkisi altında basit milliyetçilik duyguları ile hareket edilmiş olsaydı, Türkiye'nin **status quo**'dan memnun olmayan devletlerin gurubuna katılması pekâlâ mümkün olabilirdi. Ancak, Türkiye'nin dış politikasının ana hedeflerini tâyin etmek görevini üzerine almış bulunan Atatürk, Türkiye'nin Misakı Millî hudutları ile tatmin edilmiş olduğunu kabul ederek, memleketi yeni maceralara sürükleyecek davranışlardan kaçınmıştır. Gerçekten, Türkiye'nin, «Yurtda sulh, Cihanda sulh» düsturunu, dış politikasının esası olarak kabul etmesi, milletlerarası alanda yeni guruplaşma hareketinin başladığı zamana tesadûf eder.³ Bu dış politika düsturu ile hareket eden Türkiye, bütün devletlerle iyi münasebetler devam ettirmeye çalışmış, fakat milletlerarası barışı bozmak isteyen devletlere karşı barışçı devletlerle daha sıkı işbirliği yapmak yoluna gitmiştir. Diğer taraftan, batıda Almanya'nın, doğuda Japonya'nın baskısı altında bulunan Sovyetler Birliği'nin de aynı devletler gurubu ile iyi münasebetler kurması, Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile dostça münasebetler kurmaya yönelen dış politikasını yürütebilmesini kolaylaştırmıştır.

Türkiye küçük bir devlet olması sebebiyle, Avrupa'da ve dünyada barışın korunması bakımından milletlerarası politikaya müessir olabilecek bir kuvvete sahip bulunmuyordu. Bununla beraber, Atatürk, asırlarca Türkler tarafından idare edilmiş bulunan Balkan ve Yakın Doğu devletleri ile eşitlik esaslarına dayanan yakın işbirliği yapılabildiği takdirde, Avrupa politikasında önemlice sayılabilecek ağırlığa sahip bulunan bir kuvvetin meydana getirilebileceğine inanmıştı. Gerçekten, Atatürk, Balkan Devletleri arasında kurulacak bir federasyonun, Türk dış politikasının başlıca amaçlarından biri olmak gerektiğini muhtelif vesilelerle söylemiştir. Böyle

³ «Yurtda sulh, Cihanda sulh» sözlerinin Atatürk tarafından söylenmiş olduğunu gösteren bir vesikaya tarafımızdan tesadûf edilmemiştir. 10 Mayıs 1931'de toplanan 3 ncü C. H. P. Kongresinin yeni kabul ettiği programın 7 ncü bölümünün 3 ncü maddesi şöyle formüle edilmiştir : «Yurtda sulh ve Cihanda sulh başlıca prensibimizdir.» Atatürk 1931'de yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin barışçı bir dış politika izlediğini şu şekilde ifade etmiştir : «Türkiye'nin emniyetini gaye tutan, hiç bir milletin aleyhinde olmayan bir sulh politikası bizim daima düsturumuz olacaktır.» Atatürk'ün Söylev ve Demecleri, c. I.

bir federasyon, bir taraftan Avrupa'da teşekkül etmekte olan bloklar arasında bir denge unsuru olabilecek, diğer yandan da, bir saldırma fiili karşısında bu devletlerin teker teker ortadan kaldırılmasına engel olabilecekti. Ancak, Atatürk'ün bu görüşü başlıca ilgili devletlerde olumlu yankılar uyandırmamış, hatta başlangıçta düşmanca bir teşebbüs olarak kabul edilmişti. Böyle bir teşebbüsün gerçekleşmesi, herşeyden önce Türkiye ile Yunanistan arasında dostane münasebetlerin kurulmasını gerektiriyordu. Türk ve Yunan azınlıklarının mübadelesi her iki devlette de bazı sosyal huzursuzluklara sebep olmuş ve mübadele andlaşmalarının ihlallerine yol açmıştı. Bununla beraber, 10 Haziran 1930 da imzalanan andlaşma ile azınlıklar meselesi ile ilgili uyuşmazlıkların halidilmesi, bir Balkan birliği kurulması için Türkiye tarafından girişilen teşebbüsün gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır.

Balkan devletleri 1930 ile 1933 yılları arasında Balkan Birliği adı altında bir çok konferanslar tertip etmişlerdir . Bu Birliğe Türkiye'den başka, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk dahil bulunuyorlardı. Ancak, Bulgaristan'ın **status quo**'dan memnun olmayan bir devlet olması resmî bir mahiyeti bulunmayan bir Birliğin gerçek bir milletlerarası bölge teşkilâtı şeklinde gelişmesine engel olmuştur. Bulgaristan'ın diğer Balkan Devletleri ile münasebetlerini düzeltmesi için Türkiye tarafından girişilen arabuluculuk teşebbüsleri olumlu sonuç vermemiştir. Diğer taraftan, Arnavutluk, İtalya'ya tabi bir devlet durumunda bulunduğu için, diğer Balkan devletleri ile sıkı işbirliği münasebetlerine girişememişti. Bu sebeplerle, altı devletin katıldığı Balkan Birliği gerçek bir teşkilât şeklinde gelişemeyince, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya 9 Şubat 1934 de Balkan Antantını kurmuşlardır. Balkan Antantı aslında Bulgaristan'ın tecavüz teşebbüslerine karşı kurulmuş, ilgili devletlerin sınırlarını garanti eden bir ittifaktan başka birşey değildi. Antant, Atatürk'ün düşündüğü Balkan federasyonundan çok daha zayıf bir teşkilât idi. Bu yüzden de Balkan Antantı Avrupa devletlerinin münasebetlerinde bir denge unsuru olamamış ve üye devletleri istilâ teşebbüslerine karşı koruyamamıştır.

Millî Mücadeleden sonra yeni Türkiye'nin Doğulu komşularıyla münasebeti uzun müddet dini çatışmaların, kıskanç-

liğin ve yanlış anlamların etkisi altında kalmıştır. Osmanlı Devleti istilâ hamlelerini daha fazla Batıya yöneltmişti; bu yüzden de Batı ile daha yakından temas halindeydi. İmparatorluğun gerileme devrinde gelişen Arap milliyetçiliğini engellemek için alınan tedbirler ve II. Abdülhamid'in Pan İslâmist teşebbüsleri bu milliyetçilik cereyanını durduramamıştı. Birinci Cihan Savaşı sırasında dış tahriklerin etkisi ile yeni bir kuvvet kazanan Arap Milliyetçiliği cereyanı, Türk Milliyetçiliği ile çatışmıştır. Milli Mücadele sırasında, sırf dini inançlarla hareket ederek, Arap ülkelerini (özellikle kutsal şehirleri) elde tutmak isteyenlerle, başlıca amacı Türk unsurundan kurulu millî bir devlet teşkil etmek olan Mustafa Kemâl taraftarları arasında Arap ülkelerine karşı izlenecek politika konusunda önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

Hilâfetin ilga edilmesi ve lâik bir devlet kurulması, yeni Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ve Cumhuriyet Türkiyesinin batılaşma hamleleri, Arap devletlerinde ve diğer müslüman ülkelerde Türkiye'ye karşı düşmanlık doğurmuştu. Bununla beraber, hissî olan bu sebepler dışında, bu devletlerle Türkiye arasında önemli hudut uyumsuzlukları ve hayatî önem taşıyan ekonomik ve siyasî çıkar çatışmaları bulunuyordu; bazı sosyal çatışmalar bulunmakla beraber, bunların halli pek zor değildi. Atatürk, Batılı devletlerle olduğu gibi, bu devletlerle de dostane münasebetler kurmak teşebbüslerinde bulunmuştur.

Paradoksal olarak, Türkiye'nin Doğulu komşularıyla iyi münasebet kurması Sovyetler Birliğinin aracılığı ile başlamıştır. Milli Mücadele sırasında Sovyetlerle 1921 Andlaşmasını imzalamak üzere Moskova'ya giden Türk Heyeti orada 1 Mart 1921 de Afganistan'la bir kardeşlik andlaşması imzalamıştır. Bundan sonra 1926 yılında İran'la, 1928 yılında da Afganistan'la birer dostluk andlaşması yapılmıştır. Rıza Şah Pehlevi'nin 1934 yılında Türkiye'yi ziyaret etmesi, Türk - İran münasebetlerinde yeni bir çığır açmıştır. Diğer taraftan, Musul meselesinin halli, Türkiye ile Irak arasında önemli bir ihtilâf koymuştu bırakmamıştı. Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında gelişen iyi münasebetler, bu devletler arasında 8 Temmuz 1937 de Saadabad Paktının imzalanmasına yol açmıştır. Bu Pakt askerî bir ittifak değildi, bir dostluk ve dayanışma

paktı idi. Pakt hükümleri gereğince dört devlet aralarındaki dostluk münasebetlerini devam ettirecekler, birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklar, müşterek sınırlarına saygı gösterecekler ve birbirlerine karşı saldırma hedefi güden tanzimlere girişmeyeceklerdi. Bu Pakt hiçbir zaman denonse edilmemiş, sadece İkinci Cihan Savaşının çıkmasından sonra unutulmuştur.

Böylece, Balkan Paktı vasıtasıyla Batılı komşularıyla, Saadabat Paktı vasıtasıyla da Doğulu komşularıyla dostane münasebetlere girişen Türkiye, eski Osmanlı ülkeleri üzerinde hiç bir iddiası bulunmadığını davranışları ile ortaya koymuş oluyordu.

Birinci Cihan Savaşından sonra Avrupa ve bütün dünya için olduğu gibi Türkiye için de en büyük tehlike **status quo**'dan memnun olmayan devletlerden gelmiştir. Bu devletlerden biri olan İtalya, Yakın Doğu'da ve Afrika'da modası geçmiş, klâsik tipte sömürgeler kurmak emelinde idi. 1928 de yapılan andlaşmaya rağmen, Türkiye ile İtalya arasındaki münasebetler, dostluk münasebetleri şeklinde gelişmemiştir. Gerçekten, Lausanne'dan sonra, zaman zaman Türk ülkesine saldırması ihtimalleri beliren tek büyük devlet İtalya olmuştur. İtalya'nın 1935 de Habeşistan'a saldırması üzerine Milletler Cemiyeti, üye devletleri, bu devlete karşı iktisadi zorlama tedbirleri almaya davet etmişti. İtalya'nın tecavüzüne uğrayabilecekleri endişesi ile İtalya'nın bir çok komşuları Cemiyetin bu kararına uymadıkları halde, Türkiye iktisadi ve malî zorlamalara katılmaya karar vermiştir. Türkiye'nin bu kararı ik devlet arasında gergin bulunan münasebetleri daha da bozmuştur. Revizyonist devletlerin Avrupa, Asya ve Afrika'daki tecavüz hareketleri, Türkiye'yi Batılı demokrasilere yaklaştırmıştır.

Türkiye'nin bir taraftan İngiltere, diğer taraftan da Sovyetler Birliği ile dostane münasebetler kurması Lausanne'da kabul edilen ve Türkiye'nin egemenliğini önemli şekilde kısıtlayan Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesini de mümkün kılmıştır. Lausanne'da Türk boğazlarının savunulması yetkisi, Büyük Devletlerle işbirliği halinde çalışacak olan Milletler Cemiyeti Meclisine bırakılmıştı. Ancak Japonya'nın Man-

çurya'ya tecavüz etmesi, Almanya'nın Versailles Andlaşmasının bir çok maddelerini ihlâl etmesi ve İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi karşısında Milletler Cemiyeti'nin başarılı tedbirler alamaması, Bu Teşkilâtın Boğazları savunabilecek kuvvete sahip bulunmadığını ortaya koymuştu. Bu yüzden Türkiye, şartların değişmiş olduğunu ileri sürerek, Boğazlar rejiminin değiştirilmesi talebinde bulunmuştur. Boğazların statüsü ile yakından ilgili bulunan İngiltere ve Sovyetler Birliği de Türkiye'yi bu isteğinde desteklemişlerdir. Esasen, Sovyetler Birliği, Lausanne'da kabul edilen rejimi çıkarları ile bağdaşamaz gördüğü için, Lausanne Boğazlar Sözleşmesini tasdik dahi etmemişti. Türkiye'nin bu talebi, Sözleşmenin diğer âkitleri tarafından da kabul edilmiş ve 1936 yılında Montreux'de, Boğazlar rejiminin gözden geçirilmesi için bir konferans toplanmıştır. Konferansta daha çok İngiliz ve Sovyetler tezleri çatışmış, Türkiye ise bu iki görüşü kendi güvenliği ile telif etmeye çalışan bir politika izlemiştir. Türkiye'nin en fazla önem verdiği nokta, Boğazlar üzerinde egemenliğinin hiç bir tahdide tabi tutulmadan kabul edilmesini sağlamak idi; bunun başında da boğazların silâhsızlandırılması şartının kaldırılması geliyordu. Montreux'de imzalanan Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye bu imkânı sağlamıştır .

Mısakı Millî amaçlarını gerçekleştirmek için Atatürk devrinde yapılan son teşebbüs, Lausanne görüşmelerinde de halledilemeyen, İskenderun Sancağının durumu ile ilgilidir. Fransa'nın 1936 yılında Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermek için giriştiği hazırlıklar, İskenderun Sancağının anavatana ilhakını sağlayacak yeni bir zemin hazırlamıştı. İskenderun üzerindeki Türk hakları meselesi Türkiye ile Fransa arasında uyumsuzluklara sebep olmuş ve olay Milletler Cemiyetine gettilmiştir. Cemiyet İskenderun'un ayrı statüye sahip bir ülke olduğuna karar vermiştir. İskenderun Sancağı meselesi, nihayet, Atatürk'ün ölümünden sonra ve İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, Türkiye ile Fransa arasında ayrı bir andlaşmaya konu olmuştur; Hatay önce bağımsız bir devlet olarak kurulmuş, sonradan da yeni devletin Meclisi tarafından alınan bir karar ile 29 Haziran 1939 da Anavatana katılmaya karar vermiştir.

Boylece, Türkiye 1921 Andlaşması ile Fransa'ya teslim etmiş olduğu İskenderun Sancağını, bağımsız Suriye'ye terket-

mek istememiş ve meseleyi hukukî yollardan halletmiştir. Türkiye, gerek Boğazlar meselesini, gerek Hatay meselesini çözmek için hukukî yollara baş vurmuştur; Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakya'yı, İtalya'nın Habeşistan ve Arnavutluk'u ve Japonya'yı kuvvet yolu ile elde etmek teşebbüsleri Türkiye'nin bu davranışı ile kıyaslanınca tam bir tezat teşkil etmektedir.

II. Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikasının Temel İlkeleri :

Millî Bir Devlet Kurmak :

Atatürk devrinde izlenen Türk dış politikasının ilk hedefi, kendi kaderine hâkim millî bir devlet kurmak idi. Türk unsurunu kapsayan millî hudutlar içinde bir Türk devleti kurmak, Millî Mücadelenin öncülüğünü yapan Mustafa Kemâl'in başlıca amacı idi; «Millî Türk devleti» fikri ilk önce bu mücadele sırasında şuur kazanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu çok milletli bünyeye sahip bir hanedanlık idi. İmparatorluk devrinde, özellikle On-dokuzuncu yüzyılda, Balkan milletlerinin ayaklanması ve milliyetçi Avrupa devletlerinin Osmanlı Ülkesi üzerindeki emperyalist emelleri yüzünden, milliyetçilik cereyanları tehlikeli görülmüş, hatta vatan hainliği sayılmıştır. Askerî ve sivil idareci zümre kendisine «Osmanlı» demiş ve «Osmanlı» olmakla iftihar etmiştir. «Türk» tabiri daha çok okumamış Anadolu zümre için kullanılmıştır. Fakat, Balkan ülkelerinde milliyetçi cereyanların başanlı çalışmaları ve Avrupa devletlerinin saldırıları karşısında devamlı yenilgeye uğranılması, Osmanlı şuurunun yerine yeni bir Türk şuurunun doğmasına yol açmıştır. Mustafa Kemâl millî bir devlet kurmak fikrini 1923'de yaptığı bir konuşmasında şöyle ifade etmiştir⁴ :

...Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve tekâsül göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalyız. Bilirsiniz ki, milliyet nazariyesini inhi-lâle sâi olan nazariyatın dünya üzerinde kabiliyeti tatbikiyesi bulunamamıştır. Çünkü, tarih, vukuat, hâdisat ve müşahedat

⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 143.

hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük miyasta fiilî tecrübelerle rağmen yine milliyet hissini öldürmediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.

Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki akvamı muhtelif hep milli akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden koğulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlil ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve harekâtımızla göstereyim; bilelim ki, milli benliğini bulamayan milletler başka milletlerin şikârdır.

Jön Türklerin, dış politikadaki yanlış hareketleri yanında, Pan Osmanlı, Pan Türk, Pan İslâm ve Batılılaşma gibi birbirleriyle çelişme halindeki akımlara bağlanmaları, Osmanlı Devletini maceralara sürüklemiştir. Ancak Balkan Harplerinden sonra, yabancı unsurların çoğunlukta buldukları ülkelerin tasfiyesi üzerine İmparatorluk içinde Türkler çoğunluk durumuna gelebilmişlerdir. Birinci Cihan Savaşından sonra İmparatorluk içinde Türklerin çoğunlukta bulunduğu ülkelerin parçalanması üzerine Mustafa Kemâl, geçmiş hataları tashih ederek, Türk unsurundan kurulu millî bir devlet teşkil etmek teşebbüsüne girişmiştir.

Osmanlı devletini terkedip yeni bir Türk devleti kurmak fikrini yaymak ve kabul ettirmek için sarfedilen çabalar birçok engellerle karşılaşmıştır. Dikkat edilecek olursa Misakı Milli'de dahi halâ «Osmanlı-İslâm» halklardan bahsedilmiş, «Türkler» tâbiri bu vesikanın hiç bir yerinde kullanılmamıştır. Fakat, Mustafa Kemâl, bir çok konuşmalarında Türk halkı için savaşıldığını ve ne ırkı ne de dinî sebeplerle millî hudutlar dışında maceraya girmek niyetinde olmadığını belirtmiştir. Mustafa Kemâl Nutkunda millî bir devlet kurmak amacı şöyle ifade etmiştir :

Efendiler, haricî siyasetin, en çok alâkadar olduğu ve isnat ettiği husus, devletin dahilî teşkilâtıdır. Haricî siyaset, dahilî teşkilâtla mütenasip olmak lâzımdır. Garpta ve şarkta

başka, başka tabayı ve harse ve emele malik mütehalif unsurları cemedan bir devletin dahili teşkilâtı, elbette asılsız ve çürük olur. O halde harici siyaseti de esası ve metin olamaz. Böyle bir devletin teşkilâtı dahiliyesi bilhassa milli olmaktan uzak olduğu gibi, mesleki siyasi de milli olamaz. Buna nazaran, Osmanlı Devletinin siyaseti millî değildir, fakat, şahsî, gayrivazıh ve gayri-müstekar idi.

Muhtelif milletleri, müşterek ve umumî bir unvan altında cemetmek ve bu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şerait altında bulundurarak kavi bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir noktâi nazarı siyasidir. Fakat aldatıcıdır. Hatta, hiç bir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayrikabili istihsal bir hedefdir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı çok kanlı hadisat ile meydan koyduğu bir hakikattir.

Pan islâmizm, pan turanizm siyasetinin muvaffak ve dünyayı sahai tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilmemektedir. Irk farkı gözetmeksizin, bütün beşeriyete şamil, cihan-girane devlet teşkili hırslarının netayici de tarihte mazbuttur. Müstevli olmak hevesleri, mevzuubahsimizin haricindedir. İnsanlara her türlü hissiyat ve revabıtı mahsusalarını unutturup, onları uhuvvet ve müsavâtı tamme dairesinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şeraite malikdir.

Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbiki gördüğümüz mesleki siyasi, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin, kavi, mes'ut ve müstakil yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin, teşkilâtı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenit olması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zaman, kastettiğim mana ve medlül, şudur: Hududu Milliyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden ve umranına çalışmak. Alehtlak tulü emeller peşinde milleti işgal ve ızrar eymemek... Medenî cihandan, medenî ve insanî muameleye ve ızrar etmemek... Medenî cihandan, medenî ve insanî muameleye ve mütekebil dostluğa intizar etmektir.⁵

Uzun müddet dine hanedana bağlı bir halkı yeni Türkiye sınırlarına alıştırmak kolay olmamıştır. «Türkiye» tabiri bi-

5 Mustafa Kemâl, Nutuk, c. III, op. cit., ss. 3-4.

le Türkler için yeni ve onlara yabancı idi. Batıda asırlarla ifade edilen bir süre önce başlayan ve yavaş yavaş halka mal olan milliyetçilik cereyanı ve millî bir devlet kurmak fikri Türk halkına yabancı geliyordu. Atatürk bir taraftan Türk ülkesini paylaşan düşmanlarla savaşırken, diğer taraftan da içerde bu fikri yaymağa çalışmış ve bunun mücadelesini yapmıştır. Bunun mücadelesi, istilâcılara karşı girişilen mücadele kadar zor olmuş, mukavemetlerle karşılaşmıştır.

«Türk milletinden kurulu Türk devleti» fikri bir çok entellektüeller arasında derhal yayılmış olmakla beraber, hilâfetçi-dinci ve Turancı-Türkçü çevrelerin tepkisi ile karşılaşmıştır. Hilâfetçi - dinciler için hilâfetin ve imparatorluk içindeki mukaddes şehirlerin kurtarılması, Türk ülkelerinin kurtarılmasından daha önemli idi. Diğer taraftan, On - dokuzuncu yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu içinde Türkçü ve Turancı diye bilinen oldukça şamatacı ve faal bir gurup, Trakya'dan Altay Dağlarına kadar uzanan bir alanda yaşayan ve Türkçe konuşan halkların siyasi bir birlik içinde toplanması için mücadeleye girişilmesini savunmuştur. Çarlık Rusyasının 1917 de yıkılması turancuların ümitlerini arttırmış; Jön Türklerin bazı liderlerini maceralara sürüklemiş ve bu uğurda hayatlarını kaybetmelerine sebep olmuştur.

Mustafa Kemâl memleketin kuvvetini bu yollarda tüketmenin hatalı olduğunu telkin etmiş ve bu çeşit hareketleri bertaraf etmeye çalışmıştır. Mustafa Kemâl için Türklerin yeni Türkiye sınırları içinde yapacakları birçok önemli işler vardı. Anavatanı maceralara sürüklemek, mevcudun elden kaçırılmasına da sebep olabilirdi. Türkiye için Türk vatani, Misaki Millî ile çizilen sınırlardı; Türk halkı bu sınırlar içinde memleketin egemenliğini korumak ile görevli idi. Bu sebeplerle Mustafa Kemâl, herşeyden önce, Anadolu'nun Türklerin gerçek vatani olduğunu Türk halkına kabul ettirmek ve modern devlet sisteminde vatanperverliğin esasını teşkil eden millet ve memleket sevgisini yaymak ile işe başlamıştır.

Birinci Cihan Savaşından sonra Mustafa Kemâl'in liderliği ile başlayan Türk milliyetçiliği cereyanı, bazı Balkan ve Orta Doğu ülkelerinde sık sık gördüğümüz yıkıcı, mağrur ve mütecaviz bir milliyetçilik olmamıştır. Gerçekten, Türkiye

Lausanne'dan sonra irredentist bir dış politika izlememiştir. Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan ve halkının çoğunluğunu Türkler teşkil eden Musul ve Batı Trakya hakkında Lausanne hükümlerine ve sonradan yapılan andlaşmalara bağlı kalmıştır. Suriye'ye ve Lübnan'a bağımsızlık verilmesi sırasında İskenderun Sancağının statüsü hakkında Fransa ile yapılan görüşmeler, iki devlet arasında Milli Mücadele sırasında akdedilen Ankara Andlaşması hükümlerine uygun şekilde cereyan etmiştir. Lausanne Andlaşması ile Kıbrıs üzerindeki haklarından İngiltere lehine feragat eden Türkiye ile bu devlet ve Yunanistan arasında cereyan eden bu ülkenin statüsü ile ilgili son olaylarında Türkiye'nin tutumu da, İskenderun Sancağı meselesindeki tutumu ile aynı mantık içinde kalmıştır; Türkiye Kıbrıs'taki Türk halkının idaresini İngiliz idaresine teslim etmiş, fakat aynı halkın Yunanistan tarafından idaresini kabul etmemiştir. Bu yüzden Türkiye Adanın idaresinde **status quo**'nun devamından başka kabul edilebilecek alternatif olarak, Kıbrıs'ın taksimini ya da bağımsız bir devlet haline getirilmesini teklif etmiştir. İskenderun Sancağı olayında Türkiye'nin hukukî iddialarda bulunmasına karşılık, Kıbrıs olayında hukukî ve siyasî sebepler ileri sürülmüştür.

Türkiye'de millî bir devlet kurmak için girişilen mücadelelerin, Türkiye dışında sömürge ya da yarı sömürge statüsünde bulunan ülkeler üzerinde de önemli etkisi olmuştur. Millî Mücadele, Yirminci yüzyılın başlangıcından itibaren tarihe karışmaya başlayan klâsik tipte sömürgeler kurmak amacı ile hareket eden devletlere karşı girişilmiş bir mücadele idi. Bu mücadele sonunda kazanılan zafer, sömürgeciliğe karşı indilmiş bir darbe olmuştur. Millî mücadele, tam ya da yarı sömürge statüsünde bulunan ülkeler halkının bağımsızlık mücadelesine girişmeleri için cesaret verici bir örnek teşkil etmiştir. Mustafa Kemâl bu gerçeği daha Millî Mücadele sırasında görmüş ve 1922 yılında bu konuda şöyle demiştir :

Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını, bütün arkadaşlarımız ifade etmiş iseler de bunu bir defa daha teyid etmek lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi.

Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabatını değil, tarihin hakiki icabatını takip edecektir. Filhakika mevcut tarihlerin kaydettiği hâdisat milletlerin hakiki efkâr ve âmalı hareketi değildir. ⁶

Atatürk 1933 yılında aynı konuda şöyle demiştir :

Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Şark milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih vukubulacaktır. Bu milletler bütün güçlülere ve bütün mânilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiç bir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır. ⁷

Milletlerarası Gerçeklerin Gerekirdiği Bir Dış Politika İzlemek :

Atatürk Türkiye'nin dış politikasının esaslarını tesbit ederken, Milletlerarası münasebetleri etkileyen ilkelere memleketin millî çıkarlarını göz önünde bulundurmuştur. Küçük bir devlet olması, Büyük Devletlerin yayılma yollarının üzerinde bulunması ve stratejik bakımdan önemli bölgeleri elinde bulundurması sebepleriyle, Türkiye tarafından izlenecek dış politikanın milletlerarası münasebetlerin gelişmesine göre ayarlanması gerekmiştir. Türkiye bağımsızlığını bir gerçekçi dış politikası sayesinde koruyabilmiştir.

Türkiye'de Millî Mücadele hareketi başladığı zaman, Sovyetler Birliği müstesna, bütün büyük Devletlerle savaşmak durumunda kalmıştı. Bu durumda Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile işbirliği yapması tabii idi. Sovyetler Birliği ile işbirliği yapılması ideolojik sebeplerden ileri gelmemiştir. İki devlet arasındaki 1921 Andlaşması şartların doğurduğu bir za-

⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 40.

⁷ Dünya Gazetesi, 20 Aralık 1954.

ruret idi. 1921 Andlaşmasının akdine varan çalışmalara katılmak üzere Türk temsilcilerinin Moskova'ya hareket ettiği bir sırada, Rus dostluğu ile Komünizm arasında bir bağ bulunup bulunmadığı hakkında kendisine sorulan bir soruya Mustafa Kemâl şu cevabı vermiştir :

Komünizm içtimai bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin içtimai şeraiti, dinî ve millî ananelerin kuvveti Rusya'daki komünizmin bizce tatbikine müsait olmadığı kanaatini teyid eder mahiyettedir. Son zamanlarda memleketimizde komünizmin esasatı üzerine teşekkül eden fikirler de bu hakikati bittecrübe idrak ederek tatil-i faaliyet lüzumuna kaani olmuşlardır. Hatta bizzat Rusların müteferriklere dahi bizim için bu hakikatin sübutuna kaail bulunuyorlar. Binaenaleyh bizim Ruslarla olan münasebet ve muhadenetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esaslarıyla alâkadardır. ⁸

Bu cevaptan da anlaşılacağı gibi, Atatürk, hilâfetçiliğe ve Turancılığa iltifat etmediği gibi, komünist ideolojiye de iltifat etmemiştir.

Türkiye'deki milliyetçi hareket ile, Rusya'da 1917 ihtilâli ile kurulan sistemin ideolojik esasları birbirinden tamamen farklı olmakla beraber, Sovyetler de o sıradaki şartlar içinde Türkiye ile işbirliği yapmaktâ fayda görmüşlerdir. Sovyetler, bir taraftan dış düşmanlarla savaşırken, diğer yandan da yeni iktisadi ve sosyal sistemlerini yerleştirmeye ve bundan doğan iç huzursuzlukları halletmeye çalışıyorlardı. Bu yüzden Bolşevikler dünya ihtilâli projelerini bir müddet için geri bırakmayı uygun görmüşlerdi. Buna rağmen, Millî Mücadele sırasında Moskova'ya giden Türk heyetinin Sovyetlerle andlaşma akdi pek kolay olmamıştır. Bu andlaşma ancak, Türkiye'deki milliyetçi hareketin küçümsenemeyecek bir kuvvet olduğundan harp meydanlarında kazanılan zaferlerle ispat edilmesinden sonra imzalanmıştır. 1921 Andlaşması müşterek düşmana karşı savaşan devletlerin bir andlaşması idi. Bu husus, bu Andlaşmanın dibace kısmında şöyle belirtilmiştir :

Milletlerin uhuvveti esasını ve akvamın kendi mukadderatını serbestçe tâyin etmek hakkını tanımakta müttehit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle Rusya Şuraları

⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. III, s. 21.

Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti, tevessü ve istilâ siyasetine karşı olan müşkülâtın diğerlerinin vaziyetini de vahim kılacağını bilmüşahede... bir muhadenet ve uhuvvet ahidnamesi akdine karar vermişler ve bu hususta murahhaslarını tayin etmişlerdir.

Milli mücadeleden sonra Türkiye o devrin en güçlü devletleriyle komşu durumuna gelmişti. İngiltere Irak Mandası, Fransa Suriye Mandası, İtalya da On-iki Ada vasıtasıyla Türkiye ile sınırdas olmuşlardı. Birinci Cihan Savaşından kısa bir süre sonra bu devletler arasında guruplaşmanın başlaması ve harpte yenilgiye uğramasına rağmen eski kuvvetini yeniden kazanmaya başlamış bulunan Almanya'nın Güney Doğu Avrupa'da ticarî ve iktisadî nüfuzunu sistematik bir şekilde arttırması, Türkiye'yi yeniden yakın tehlikelerle karşı karşıya bırakmıştı. Bu gelişme karşısında Türkiye, bir taraftan Büyük Devletlerle dostluk münasebetlerini devam ettirmeye çalışırken, diğer yandan da Milletler Cemiyetine girmiş ve batıdaki ve doğudaki komşularıyla bölge anlaşmaları yapmıştır. Bununla beraber, her ne kadar iyi niyetle düşünülmüş olursa olsun, ne bölge anlaşmalarının, ne de Milletler Cemiyeti Üyeliğinin Türkiye'yi büyük bir devletin muhtemel tecavüzü karşısında koruyamayacağı belli idi. Türkiye'nin güvenliği ancak büyük bir devletin ya da devletler grubunun işbirliği ile korunabilirdi. Misakı Millî hudutları ile tatmin edilmiş bulunan ve milletlerarası meselelerin barışçı yollardan halledilmesi gerektiğine inanan Türkiye'nin, *status quo*'dan memnun olmayan devletlerle işbirliği yapması bahis konusu olamazdı. Diğer taraftan, Lausanne'dan sonra Türkiye'nin Batılı demokratik devletlerle münasebetlerinin yavaş yavaş gelişmesi, Sovyetler Birliği ile Millî Mücadele sırasında kurulan dostluk bağlarının yavaş yavaş bozulmasına sebep olmuştur. Gerçekten Millî Mücadeleden sonra Türkiye'nin dış politikasında görülen en belirli bir gelişme budur. Bunun bir sonucu olarak, Türkiye, Atatürk'ün ölümünden sonra, 19 Ekim 1939 tarihinden, İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşmaları yapmıştır. Aynı yıl (23 Ağustos 1939) Sovyetler Birliği ile Almanya arasında yapılan anlaşma, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yolunu ayırmıştı. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Sovyetler, Boğazlar üzerinde taleplerde bulunmuşlardır. İkinci Cihan Savaşından galip çıkan Sovyetler Birliği, 1945 yı-

linda Boğazlar üzerindeki iddialarını yenilemiş, Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerini ilhak etmek istemiş ve iki devlet arasında o sırada halâ mer'î olan 1925 andlaşmasını yenilemeyeceğini bildirmiştir. Bugün Batılı devletlerin ittifak sistemine girmiş bulunan Türkiye'nin dış politikası, 1945 deki Sovyet iddia ve talepleri karşısında gelişmiştir.

Batılı Devletlerle İşbirliği Yapmak :

Atatürk devrinde Türkiye'nin Batıya yönelen dış politikası, kültür alanında Batı ile bağlar kurmak çabası ile birlikte yürümüştür. Milli Mücadelede Batılı devletlere karşı kazanılan zaferler, Türk milliyetçiliği cereyanına psikolojik bir güven duygusu kazandırmış, bu yüzden süratli Batılılaşma mümkün olabilmıştır. Atatürk, Türkiye'nin medenî dünyada gerçek yerini alabilmesi için Batılılaşmanın gerekli olduğunu inanmıştı. Atatürk bir konuşmasında bir görüşünü şöyle ifade etmiştir :

... Türkler bütün medenî milletlerin dostlarıdır. Ecnibiler memleketimize gelsinler; bize zarar vermemek, hürriyetlerimize müşkilât irasına çalışmamak şartıyla burada daima hüsnü kabul göreceklendir. Maksadımız yeniden mukarenet peyda etmek, bizi başka milletlere bağlayan revabıtı tezyit etmektir. Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lâzımdır. Osmanlı İmparatorluğunun sukutu, garbe karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak, kendini Avrupa Milletlerine bağlayan rabıtaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz.

Bu maksadlardan... pek büyük memnuniyetle malûm olacak şey, siyasetimizin, ananelerimizin, menafîimizin bizi fikrî temayül itibariyle bir Avrupa Türkiyesi, daha doğrusu garba teveccüh etmiş bir Türkiye arzu etmeğe meylettirmesi olacaktır. 9

Batılı devletlerle sosyal, kültürel ve siyasî alanlarda işbirliği yapmak için Atatürk tarafından başlatılan hareket, Atatürk'ten sonra da devam etmiştir. Gerçekten, Batılı devletlerin İkinci Cihan Savaşından sonra kurdukları teşekkülere (Avrupa Konseyi, OEDC, Müşterek Pazar v. s.) girmek, Türk dış politikasının başlıca amaçları arasında olmuştur.

9 Ibid., s. 67.

Bugün dünyada yaşayan insanların üçte ikisini teşkil eden Asya ve Afrika devletlerinin Avrupa ve Kuzey Amerika ile münasebetlerini gözden geçirdikleri bir sırada, Türkiye Atlantik Camiasına girmiş Avrupalı ve Hıristiyan olmayan tek devlettir.¹⁰

Atatürk devrinde izlenen dış politikanın tarihi gerçeklerle milletlerarası münasebetleri etkileyen diğer unsurları Türkiye'nin millî çıkarları ile en iyi şekilde bağdaştıran bir dış politika olduğu kanısındayız. Bu devrede Türk dış politikanın başlıca mimarı olan Atatürk'ün o devrin milletlerarası münasebetlerini ne kadar iyi anladığı, Amerikalı General Mac Arthur ile 1932 yılında yaptığı şu konuşmasından anlıyoruz. Avrupa'nın vaziyeti hakkında ne düşündüğünü kendilerine soran Mac Arthur'e Atatürk şu cevabı vermiştir :

Versailles muahedesi Birinci Dünya Harbine sebebiyet vermiş olan âmillerin hiçbirini bertaraf etmediği gibi, bilâkissün başlıca rakipleri arasında uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira, galip devletler, mağlûplara sulh şartlarını zorla kabul ettirirlerken, bu memleketin etnik, geo-politik ve iktisadi hususiyetlerini asla nazarı itibare almamışlar ve sadece husumet hislerinden mülhem bulunmuşlardır. Böylelikle, bugün içinde yaşadığımız sulh devresi sadece mütarekeden ibaret kalmıştır. Eğer siz Amerikalılar, Avrupa işleriyle alâkadar olmaktan vaz geçmiyerek, Wilson'un programını tatbik etseydiniz, bu mütareke devresi uzar ve bir gün devamlı bir sulha müncer olabilirdi. Bence, dün olduğu gibi yarın da, Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunmaktadır. Fevkâlâde bir dinamizme malik olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik millî ihtirasla-

10 Dış İşleri Bakanı Feridun Cemal Erkin 2 Şubat 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin bugün izlediği dış politikada Atatürk'ün dış politika ilkelerine bağlı kaldığını şu sözlerle ifade etmiştir :

Batı camiası içinde tesanüdün en ileri manasıyla tahakkukuna hizmet ederken telâki ettiğimiz her teşebbüsü kendi imkânlarımızın bütün gücü ile teşvik etmiş ve bu gibi teşebbüslere bilfiil iştirak etmişizdir. Bu tutumumuz, İkinci Dünya Harbinden bu yana kuvvetle tezahür etmiş olan dünyanın ikiye bölünmesi keyfiyetiyle de ilgili olmakla beraber, esasında medeniyetimizde Batı camiası arasında medeniyetin çeşitli alanlarında sıkı işbirliği tesis edilmesi ve geliştirilmesi hususunda Büyük Atatürk tarafından bugün ve Cumhuriyet Hükümetince titizlikle tatbik edilmiş olan millî politikamızın bir sonucudur.

Millî Gazetesi, 5 Şubat 1963.

rını kamçılatabilecek siyasi bir cereyana kendisini kaptırdı mı, ergeç Versailles Muahedesinin tasfiyesine tevessül edecektir.

Atatürk İtalya hakkında şöyle demiştir :

İtalya, Mussolini idaresi altında şüphesiz büyük bir kalkınmaya ve inkişafa mazhar olmuştur. Eğer Mussolini, müstakbel bir harpte, İtalya'nın zahiri heybet ve azametini, harp haricinde kalmak suretiyle, lâyıki veçhile istismar edebilirse, sulh masasında başlıca rollerden birini oynayabilir. Fakat, korkarım ki, İtalya'nın bugünkü şefi, Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramıyacak ve İtalya'nın askeri bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhal gösterecektir.

Bundan sonra, Atatürk adetâ kehanet sayılacak şu sözleri söylemiştir :

Avrupa devlet adamları, başlıca ihtilâf mevzuu olan mühim siyasi meseleleri, her türlü milli egoizmlerden uzak ve yalnız umumun nef'ine olarak, son bir gayret ve tam bir hüsnüniyetle ele almazlarsa, korkarım ki felâketin önü alınmıyacaktır.

Zira, Avrupa meselesi, İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki ihtilâflar meselesi olmaktan artık çıkmıştır. Bugün Avrupa'nın şarkında bütün medeniyeti ve hattâ bütün beşeriyeti tehdid eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve mânevi imkânlarını, topyekûn bir şekilde, cihan ihtilâli gâyesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz malûm olmayan yepyeni siyasi metodlar tatbik etmekte ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmelen istifade etmesini bilmektedir. Avrupa'da vukubulacak bir harbin başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya'dır. Sadece Bolşevizmdir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok harp etmiş bir millet olarak, biz Türkler orada cereyan eden hâdiseleri yakından takip ediyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığı ile görüyoruz. Uyanık şark milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların milli ihtiraslarını okşayan ve kinleri tahrik etmesini bilen Bolşevikler, yalnız Avrupa'yı değil, Asya'yı da tehdid eden başlıca kuvvet halini almışlardır.¹¹

11 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. III, ss. 92-93.